

Jussi Parikka

Tuoreiden ajatusten arkeologi

Michel Foucault: Tiedon arkeologia. Suom. Tapani Kilpeläinen. Vastapaino, Tampere, 2005. 275 s.

Michel Foucault'n teokset 1960-luvulta 1980-luvulle muodostivat keskeisen aatehistoriallisen ja niin sanotun uuden historian vaikuttimen. Onkin suuri onni, että nyt saamme lukea uutta käännöstä suomenkielellä *Tiedon arkeologian* ilmestyttyä Vastapainolta joulukuussa 2005. Suomentaja Tapani Kilpeläinen on ahkeroinut viime ajat. *Tiedon arkeologian* lisäksi Kilpeläinen on kääntänyt ja kääntämässä erityisesti kahta Deleuzen keskeistä ja työlästä teosta, jo ilmestyneen *Nietzsche ja filosofia*-kirjan (Summa 2005) sekä tulossa olevan *Anti-Oedipuksen* (Tutkijaliitto). Jälkimmäisen Deleuze kirjoitti yhdessä Félix Guattarin kanssa vuonna 1972, pari vuotta *Tiedon arkeologian* ilmestymisen jälkeen. Tässä käsiteltävässä teoksessa Tapani Kilpeläisen hyvä käänös tukee alkuperäistekstin vahvaa sanomaa ja Foucault'n omalaatuista kirjoitustyyliä hienosti.

Deleuzen ja Foucault'n yhteys ei ole sattumanvarainen eikä Kilpeläinen ole ainoa heitä yhdistävä tekijä. Päinvastoin, nämä kaksi ajattelijaa vaihtoivat ajatuksia ja ylistivät toisiaan jo 1960-luvun alusta saakka.¹ Toki on mahdollista lukea Foucaultia myös erilaisen ajattelun perinteen yhteydessä,² mutta Deleuzen ja Foucault'n yhteyden tekee hedelmälliseksi molempien materiaaliset painotukset. Heille ajattelu ja kulttuurianalyysi eivät näyttäytyneet vain merkkien systeemin sisäisinä viittaussuhteina tai merkitsijän hegemoniana (kuten Saussurelainen perinne ranskalaisessa filosofiassa vaikutti) vaan radikaalina kohtaamisten ja efektien avoimena tulemisena, joka liittyi myös tietynlaiseen mikropoliittiseen projektiin. Molemmat korostivat ajattelun redusoimattomuutta kieleen ja kielellisiin merkkeihin, ja samalla he ajattelivat vallan ja voimien suhteet tärkeämmiksi kuin merkitysten suhteet.³

Vaikka Foucault voidaan nähdä omalaatuiseksi käsitehistorian muokkaajaksi, ei hän itse näe itseään vain käsitteiden analysoijaksi. Itse asiassa hän korostaa jotain hyvin päinvastaista: käsitteet ovat ainoastaan suhteiden joukossa, ja siten on tarpeellista siirtyä idealistisesta ja ideahistoriallisesta käsitetutkimuksesta kohti diskurssien ja diskursiivisten käytänteiden tutkimusta. Alun perin vuonna 1969 ilmestynyt teos osui aikoinaan keskelle historiallisen tiedonintressin muutospaineita, sekä osaksi ranskalaisen filosofian mullistusta vuoden 1968 jälkimainingeissa.

Keskeistä *Tiedon arkeologiassa* on ideaalisten ja transsendenttien käsitteiden purku. Kulttuuri ei toimi yhtenäiskäsitteiden jatkuvuuden avulla, on kysymys sitten teleologisesta edistysmyytistä tai vetoamisesta antropologiseen yhtenäissubjektiin historian lähtökohtana. *Tiedon arkeologia* argumentoi, että on "olennaista vapauttaa ajattelun historia transsendenssista." (s.262). Subjektin sijaan lausuma on arkeologisen tutkimuksen keskeinen yksikkö. Tämä ei tarkoita, että lausuma olisi sama asia kuin propositio tai että lausuma olisi riippuvainen tietystä sen lausuvasta subjektista. Lausumat eivät redusoidu kielen lauseisiin, vaan ikään kuin mahdollistavat merkityksellisen kielen ja sen subjektit. Lausumat ovat tietyssä mielessä esikäsitteellisiä, jolloin diskurssi on käsitteiden esiintulon paikka. (s.85) Silti arkeologiassa ei ole kyse kulttuurin syvärakenteiden tutkimuksesta. Foucault kirjoittaa: "Se [lausuma] ei niinkään ole yksi elementti muiden joukossa tai tietylle analyysin tasolle paikantuva yksikkö, vaan pikemminkin funktio, joka toimii pystysuuntaisesti näihin erilaisiin yksiköihin nähden ja sallii sanoa, ovatko yksiköt läsnä jossakin merkkisarjassa vai eivät. Lausuma ei siis ole rakenne (siis vaihtelevien elementtien välinen suhdekokonaisuus, joka mahdollisesti sallii äärettömän määrän konkreettisia malleja.) Se on erityisesti merkeille kuuluva olemassaolon funktio, jonka pohjalta voidaan sitten analyysin tai intuition avulla päättää, ovatko merkit 'mielekkäitä' vai eivät, minkä säännön mukaan ne seuraavat toisiaan tai asettuvat rinnakkain, mitä ne merkitsevät ja millaisen aktin niiden (suullinen tai kirjoitettu) muotoilu toteuttaa." (s.116-117). Tässä mielessä tiedon arkeologia edeltää hermeneutiikkaa ja merkitysten analyysiä.

Lausuma ei siis ole yksikkö vaan funktio, joka liittyy erityisesti merkkien maailmaan. *Tiedon arkeologia* keskittyy pitkälti juuri diskurssien aseman ja elementtien pohtimiseen kun taas *Tarkkailla ja rangaista*-teos (1975, suom. 1980) artikuloi vahvasti ei-diskursiivisen

alueen keskeisyyden. Foucaulta seurannut diskurssi-into on pitkälti unohtanut hänen itsensä huomautukset, joissa tämä korostaa tärkeyttä pohtia lausumien muotoilusääntöjen artikulaatiota ei-diskursiivisiin järjestelmiin (kuten instituutiot, poliittiset tapahtumat, taloudelliset käytännöt ja prosessit ja myöhemmin tämän tuotannossa korostuvat kidutuksen ja muut ruumiin käytännöt.) Teema liittyy myös Foucault'n omaan kriittiseen suhtautumiseen kielellisyyden analyysiin. Foucault viittaa tiettyyn itselleen tärkeään tehtävään pohtia kielen elävää ja toimivaa elementtiä: "Tehtävän, joka ei - enää - ole diskurssien kohtelemista merkkien (sisältöihin tai representaatioihin viittaavien merkitsevien elementtien) kokonaisuuksina vaan käytäntöinä, jotka muotoilevat järjestelmällisesti kohteet joista puhuvat. Tietenkin diskurssit on tehty merkeistä: mutta se, mitä ne tekevät, on enemmän kuin merkkien käyttämistä asioiden tarkoittamiseksi. Juuri tämä *enemmän* tekee niistä kieleen ja puheeseen palautumattomia. Juuri tämä 'enemmän' on saatava näkyviin ja kuvattava." (s.68-69). Myöhemmin Deleuze korostaa *Foucault*-kirjassaan, että juuri tämä sanottavan ja näkyvän artikulaatio oli keskeisiä juonteita Foucault'n ajattelussa.⁴

Tiedon arkeologia toimii edelleen äärettömän tuoreelta tuntuvalta tavalla. Osa Foucault'n korostamista asioista on toki jo otettu osaksi uuden historian ja kulttuurihistorian ydintä. Teos näyttäytyy kuitenkin edelleen hienona ja tarkkana tapana ajatella uudelleen historian tutkimuksen perusteita. Tiedon arkeologia ei ole ehkä niinkään yhtenäinen metodi, jota tulisi seurata vaan pyrkimys kartoittaa ajallisen ajattelun esteitä, jotka erityisesti 1960-luvulla nousivat pintaan. Arkeologista tutkimusta tuskin voi sellaisenaan kokonaisuudessaan soveltaa, mutta se voi tarjota inspiraatiota uudella radikaalin historiallisuuden jäsentämiselle. Tällaisen arkeologisen tutkimuksen avulla on mahdollistunut ajatella diskurssia sekä sen objekteja ja subjekteja samanaikaisesti konstituivana tapahtumana. (Tapahtuman käsitteen keskeisyyden Foucault omaksui Deleuzelta). Lisäksi arkeologinen tutkimus siirtää huomion pois tietoisesta toiminnasta kohti sarjojen ja käytäntöjen tutkimusta sekä kieltää alkuperän keskeisyyden ja siirtyy tutkimaan kulttuurisia lausumisfunktioita, niiden keskinäisiä suhteita, diskursiivisia muodostelmia sekä sitä "yleistä arkistojärjestelmää" josta muodostelmat juontuvat. (s.174).

Foucault viittaa mahdollisuuteen yleisessä mielessä "soveltaa" tätä historiatieteellistä ajattelua eri kulttuurin alueille - vaikkapa seksuaalisuuden arkeologiaan. Käytännössä Foucaulta on viety eteenpäin muun muassa media-arkeologian nimellä kulkevassa mediahistoriallisessa suuntauksessa, mitä Suomessa erityisesti Erkki Huhtamo on esitellyt. Saksassa taas esimerkiksi Friedrich Kittler on pyrkinyt analysoimaan mediateknologisia diskurssiverkostoja jalostamalla Foucault'n ajatuksia suhteessa teknisen median tutkimukseen.⁵ Lisää omalaatuisia arkeologisia projekteja kaivattaisiin, jotka kehittelisivät heterogeenisten sarjojen ja hajakeskitettyjen systeemien ajatuksia ja kehittelisivät epälineaarisen, post-humanistisen ja teoreettisesti rikkaan historian tutkimuksen uutta aaltoa.

*Kirjoittaja on kone- ja virusopin tutkija Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineessa.
Kotisivut: <http://users.utu.fi/juspar>*

Lähteet

Deleuze, Gilles, *Foucault*. Käänt. Seán Hand., University of Minnesota Press, Minneapolis & London, 1998.

Foucault, Michel, *Tarkkailla ja rangaista*. Suom. Eevi Nivanka. Otava, Helsinki, 1980

Foucault, Michel, "Theatrum Philosophicum". Teoksessa: *The Essential Works of Foucault 1954-1984*, vol. 2, edited by James D. Faubion, Penguin Books, London, 2000, 343-368.

Huhtamo, Erkki (toim.), *Virtuaalisuuden arkeologia. Virtuaalimatkaillijan uusi käsikirja*. Lapin yliopisto, taiteiden tiedekunta, Rovaniemi 1995

Kittler, Friedrich, *Gramophone, Film, Typewriter*. Käänt. Geoffrey Winthrop-Young and Michael Wutz, Stanford University Press, Stanford, 1999.

Parikka, Jussi, "Ihmisestä teknologiaan - Friedrich Kittlerin materialistinen mediahistoria." Teoksessa *Kohtaamisia ajassa. Kulttuurihistoria ja tulkinnan teoria*, toim. Sakari Ollitervo, Jussi Parikka & Timo Väntsi. K&H, Turku, 2003, 136-163.

Viljanen, Valtteri, "Genealogia historiallisena ontologiana: Foucault'n suhteesta Nietzscheen ja hermeneutiikkaan." Teoksessa *Kohtaamisia ajassa. Kulttuurihistoria ja*

tulkinnan teoria, toim. Sakari Ollitervo, Jussi Parikka & Timo Väntsi. K&H, Turku, 2003, 110-135.

Wolfe, Cary, *Critical Environments. Postmodern Theory and the Pragmatics of the "Outside"*. University of Minnesota Press, Minneapolis & London, 1998.

Viitteet

---

¹ Ks. Deleuze 1998 ja Foucault 2000.

² Ks. esim. Viljanen 2003.

³ Ks. Wolfe 1998, 87.

⁴ Deleuze 1998.

⁵ Ks. Huhtamo 1995. Kittler 1999. Ks. myös esim. Parikka 2003. Tekeillä on myös teos Huhtamo, Parikka & Sihvonen (eds.): *Archaeologies of Media*, jonka tarkoituksena on koota yhteen erilaisia media-arkeologisia teorioita ja ideoita.